



O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARDA AXBOROTDAN FOYDALANISH  
MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK OMILLARNING  
O'RNI

Tilavoldiyev Rasuljon Raxmonaliyevich

*Farg'ona davlat universiteti Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich magistranti*

**Annotatsiya:** *Maqolada o'smirlik davri haqida ma'lumotlar, o'smirlik davridagi psixologik o'zgarishlar, axborotlarning o'smirlar ongiga ta'siri va ularning ijobiy, salbiy tomonlari ijtimoiy-psixologik jihatdan yoritilgan.*

**Kalit so'zlar:** *o'smirlik davri, taqlidchanlik, axborot madaniyati, ijobiy va salbiy axborotlar, ommaviy-axborot vositalari, ijtimoiy-psixologik ta'sirlar.*

Mamlakatimizda yoshlarga ularning porloq kelajagiga bo'lgan e'tibor hamma vaqt asosiy va dolzarb muammolardan biri bo'lib kelgan. Shu sababli barcha jabhalarda olib borilayotgan say-harakatlar, prezidentimiz Shavkat Mirziyayev tomonidan chiqarilayotgan qonun va farmonlarning deyarli barchasida o'smir yoshlar va ular bilan bog'liq muammolar, ularning porloq kelajagi uchun kerakli shart-sharoitlar yaratilishi o'z aksini topmoqda.

O'smirlik 10-11 yoshlardan 14-15 yoshlargacha bo'lgan davrni tashkil etadi. Hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan birmuncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o'sish oldinroq namoyon bo'lmoqda. Aksariyat o'quvchilarda O'smirlik yoshiga o'tish, asosan, 5-sinflardan boshlanadi. «Endi o'smir bola emas, biroq katta ham emas» ayni shu ta'rif o'smirlik davrining muhim xarakterini bildiradi. O'smirlik — bolalikdan kattalikka o'tish davri bolib, fiziologik va psixologik jihatdan o'ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti juda tezlashadi, hayotdagi turli narsalarga qiziqishi, yangilikka intilishi ortadi, xarakteri shakllanadi, ma'naviy dunyosi boyiydi, ziddiyatlar avj oladi. O'smirlik balog'atga yetish davri bolib, yangi hislar, sezgilar va jinsiy hayotga taalluqli chigal masalalarning paydo bo'lishi bilan ham xarakterlanadi. Bu yoshda o'smir rivojida keskin o'zgarishlar ro'y bera boshlaydi. Bu o'zgarishlar fiziologik hamda psixologik o'zgarishlardir. Bo'yga o'sish bir tekis bormaydi: qizbolalar 5-7 sm o'ssalar, o'g'il bolalar 5-10 sm o'sadilar. Bo'yiga qarab o'sish paysimon ilk suyaklarning uzunlashishi va umurtqa qismining kattalashishi hisobiga ro'y beradi. O'smirlar o'zlarini kattalardek tutishga harakat qiladilar. Ular o'zlarining layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini ma'lum darajada o'rtoqlari va o'qituvchilariga ko'rsatishga intiladilar. Bu holatni oddiy kuzatish yoli bilan ham osongina ko'rish mumkin. O'smirlik davri «o'tish davri», «krizis davr», «qiyin davr» kabi nomlarni olgan psixologik ko'rinishlari bilan xarakterlanadi. Chunki, bu yoshdagi o'smirlarning xatti-harakatida muqobil, yangi sharoitlarda o'z o'rnini topa olmaganligidan psixik portlash hollari ham kuzatiladi. O'z davrida L.S.Vigotskiy bunday holatni «psixik rivojlanishdagi inqiroz» deb nomlagan. Kichik maktab davridan so'ng bola alohida olingan shaxs sifatida o'z-o'ziga munosabatini shakllantirish jarayonida asosan ikki



bosqichni boshidan kechiradi. Bu bosqichlar o'smirlik yoshini ikki xil davrga kichik o'smirlik davri va katta o'smirlik davrlariga to'g'ri keladi. Birinchi bosqichda o'smir o'zini «bola»lardan ajratib, endi o'zini kattalar olamiga mansubligini ta'kidlamochidek boladi. Kattalar hayotiga kirishga qiziqish o'smirlarning asosiy xarakteristikalarini hisoblanadi. O'smirlarning o'ziga xos xususiyatlari quydagicha; Ijobiy sifatlar, ehtiyojlar va intilishlar har bir yoshda, jumladan, ma'lum darajada yo'ldan ozgan o'smirda ham boladi. O'smirlar hamma narsani bilishga qiziqadilar. Ko'pchilik o'smirlar boshqalardan yomonroq bolishni xohlamaydilar va o'z muhitida ko'zga tashlanib turishga hamda boshqalardan nimalar bilandir farq qilishga intiladilar. O'smirlarning hammasi g'ayratli va faoldirlar, biroq, o'zlarining kuch-quvvatlarini qayoqqa yo'naltirishni hamma vaqt ham bilavermaydilar. Binobarin, ularni bevosita natijalari bilan xursand qiladigan xilma-xil foydali va qiziqarli ishlar bilan band qilish kerak. O'smirlar, garchi hamma vaqt ham bunga tayyor emasliklariga qaramay, mustaqillikka intiladilar. Ammo ko'pincha mustaqil ish-harakatlar uchun ularning imkoniyatlari bolmaydi. Demak, ularni mustaqil faoliyatga yaxshiroq tayyorlash va ularga mustaqil ishlarni ishonib topshirish hamda muvaffaqiyatli bajarilishini hamma vositalar bilan ta'minlash kerak. O'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, o'smirlar psixikasida ijobiy tomonlar yetarli darajada mavjuddir. Bu ijobiy tomonlardan foydalanib va ularni rivojlantirish, salbiy ishtiyoq, mayl, ishlar va xatti-harakatlarni yo'qotish kerak. Endi o'smirlar o'yin hamda damga kamroq vaqtlarini ajratgan holda ko'proq jiddiy ishlar bilan shug'ullana boshlaydilar va ularda bilish jarayonlari jadal rivojlana boshlaydi. Maktab ta'limi o'smir bilish jarayonlarini rivojlanish yo'nalishini sifat jihatidan o'zgarishda asosiy omil bolib xizmat qiladi. o'qish o'smirlar hayotida katta o'rinni egallaydi. Ular uchun mashg'ulotlarning mustaqil shakllari yoqadi.

O'tgan asrning ikkinchi yarmidan keyingi o'n yilliklar mobaynida ko'zga yaqqol tashlanayotgan va bugungi kunga qadar davom etayotgan jarayonlardan biri ommaviy madaniyat mahsulotlarining tezkor ravishda yoshlar turmush tarziga kirib kelayotganligi bo'lmoqda. Bunda ommaviy madaniyat mahsulotlari dastlab ommaviy axborot vositalari yordamida ijtimoiy hayotga faol kirib kelgan bo'lsa, oxirgi paytda axborot almashinuv vositalarining o'ta rivojlanishi va takomillashib borishi natijasida ro'y berayotgan globallashuv ushbu jarayonni shiddat bilan tezlashtirmoqda. Shuni alohida takidlash joizki, g'arbdan turib targ'ib qilinayotgan yoki tarqatilayotgan deyarli barcha turdagi madaniyat mahsulotlari bizning turmush tarzimiz uchun yot bo'lgan qadriyatlardan iboratdir.

"Axborot madaniyati" tushunchasida etakchi so'z "madaniyat" bo'lib, u eng kata semantika yukni o'z ichiga oladi. Eng ko'zga ko'ringan mahalliy madaniyatshunoslarning tadqiqotlari madaniyatni yagona sub'ekti va asosiy ob'ekti shaxs bo'lgan natija, jarayon, usul, munosabat, norma, faoliyat tizimini anglatuvchi murakkab tushuncha sifatida ta'riflashga imkon beradi. Axborot madaniyati bu insonning axborot mavjudligiga erkin kirishiga imkon beradigan yangi aloqa turi.

Bugungi kunda deyarli barcha o'smirlar ijtimoiy tarmoqning asosiy foydalanuvchilari hisoblanadi. Ularda axborotdan foydalanish madaniyatini shakllantirish eng avvalo oiladan boshlanadi, chunki oilada ota-ona bolaga namuna rolini o'ynaydi. Hozirgi kunda ko'plab onalar asosiy vaqtini, ishdan bo'sh vaqtini ham turli seriallar ko'rish bilan o'tkazadilar, farzandlar uchun ham bu oddiy holatga aylanib ulgurib, xattoki ular sevimli



seriallari boshlansa birgalikda tomosha qilib o'tiradilar, bu serial bolaning yoshiga mos yoki mos emasligi ota-onaning hayoliga ham kelmaydi. Shuning uchun o'smirlarda axborot madaniyatini shakllantirishni dastlab oiladan boshlash kerak. Ota-onalar farzandlarining qaysi ijtimoiy tarmoqlardan foydalanayotganini muntazam tekshirib borishi, faqatgina foydali hamda madaniyat chegarasidan chiqmagan video roliklar ko'rishi mumkinligini iloji boricha ko'proq takrorlab turishlari joiz. Ularning bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkillab, ustozlari bilan doimo aloqada bo'lishi kerak. O'smir yoshdagi bolalar juda ham ishonuvchan va har tomonga og'uvchan hamda zamon bilan hamnafas bo'lishga moyil bo'lishadi, shu sababli ularni doimo nazorat qilib noto'g'ri yo'llarga yurishdan saqlash lozim.

Farzandlarimizning qanaqa tarbiya olishlari u tarbiyalanayotgan muhitga bog'liq. Shunday ekan, yoshlik – beboshlik bo'lishi ham, yoshlik – nodonlikning boshlanishi bo'lishi ham bolalarga berilayotgan tarbiyaga va bolalarning tarbiya topishiga bog'liq. Yangi inson – ona O'zbekistonning chinakam sohibi, chinakam ishbilarmoni, chinakam fuqarosi, bir so'z bilan aytganda, komil inson bo'lishi kerak.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rivojlantirish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. Nishanova Z.T.Kamilova
2. Ontogenez psixologiyasi. E.G'oziyev Toshkent -2013.
3. Rivojlanish psixologiyasi. E.G'oziyev. Toshkent-2015.
4. Axborot madaniyati. Maruza matni.